

# ЋИРИЛО И МЕТОДИЈЕ У ИСТОРИЈАМА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Љиљана Костић

Универзитет у Крагујевцу

jojok@open.telekom.rs

Словенским апостолима Константину (Ћирилу) и Методију припада почасно место у историјама свих словенских књижевности. Њихов мисионарски и просветитељски рад означава тренутак настанка словенске писмености и постања словенске књиге, истовремено и почетак богослужења на словенском језику.

Величину подухвата Солунске браће прати сразмерно велики број радова који осветљава њихово просветитељско дело. О томе сведочи и библиографски преглед радова о Ћирилу и Методију, који је, поводом јубилеја 1100. година словенске писмености (1967. и 1969. године), објавила Иванка Петровић у часопису *Слово* (Загреб), као и бројни радови објављени у годинама после тога.

Просветитељска мисија била је предмет интересовања великог броја српских филолога и историчара. Тема нашег рада управо су разне историје српске књижевности чији се аутори баве радом Ћирила и Методија. Корпус којим ћемо се служити чини неколико историја српске књижевности, од *Историје* Стојана Новаковића (1867) до *Историје* Јована Деретића (2007).<sup>1</sup> У већем делу наведених историја налази се посебан одељак о моравској мисији и раду Солунске браће, а сви аутори почетке словенске писмености и културе везују управо за рад Ћирила и Методија.

Почеци излагања свих аутора у знаку су глорификације рада Ћирила и Методија. Ватрослав Јагић у *Хисторији књижевности народа хрватскога и српскога* (1867) даје им „прво и најчасније мјесто у хисторији словјенске просвјете“, уз назнаку да их се нужно морају сви „с побожном захвалношћу“ сетити, јер су они истовремено и „први пробудитељи словјенске народности“ и „први просветитељи словјенских народа“ чијим је делом приметна прва клица народне просвете (Јагић 1948: 236).

---

<sup>1</sup> Наш корпус чине следећа дела: *Историја српске књевности* Павела Јозефа Шафарика (1864), *Историја српске књижевности* Стојана Новаковића (1867), *Historija naroda hrvatskoga i srpskoga* Ватрослава Јагића (1867), *Povijest književnosti hrvatske i srpske* Ђуре Шурмина (1898), *Преглед српске књижевности* (1913) и *Стара српска књижевност* Павла Поповића, *Историја српске књижевности* Тихомира Остојића (1923), *Историја српске и хрватске књижевности* Андре Гавриловића (1927), *Српска књижевност у средњем веку* Милана Кашанина (1975), *Историја старе српске књижевности* Димитрија Богдановића (1991) и *Историја српске књижевности* Јована Деретића (2007). У корпус смо додали и две студије Ватрослава Јагића које су незаобилазне за изучавање рада словенских просветитеља: „Konstantin (Ciril) i Metodije osnivači slovenske crkve i književnosti“ (1921), „Izgnanici iz Moravske posle smrti Metodijeve – širenje slovenske crkve i knjige među južnim Slovenima“ (1923), као и радове Ђорђа Сп. Радојичића, Ђорђа Трифунковића и Милорада Панића-Сурепца.

Павле Поповић, с поетским надахнућем, у својој *Старој српској књижевности*, апострофира почетке словенске писмености: „Био је то моменат неоцењиве важности у књижевној историји словенских народа кад су [...] два брата, оба у зрелим и мужанским годинама, засели једно вече за сто у своме стану у Цариграду и, при слабој светлости земљанога жишка у којем је уље сагоревало, написали лабудовим или тршчаним пером прве речи словенског превода свештених књига“ (Поповић 2001: 163).

За Ђорђа Трифуновића рад Ћирила и Методија означава не само почетак препорода свих Словена већ и стварање словенске филологије: „Радам Ћирила и Методија искушане су моћи и постављене основе књижевности јужних и источних Словена. Исказујући се само на свом језику, Словени су остали слободни и независни, у широким пределима сазнања и тражења. Жив и творачки језик у књигама увео је словенске народе, сада осамостаљене и зближене, у заједницу светске културе и књижевности“ (Трифунвић 1964: 21).

## II

Прво запажање до кога долазимо при ишчитавању свих поменутих дела је да се аутори у великој мери ослањају на тзв. *Панонску легенду* и податке из *Житија Ћириловог* и *Житија Методијевог*. Међутим, треба напоменути да их они критички ишчитавају и указују на сва она места која су „на граници легенде“.<sup>2</sup> Због позивања на ова житија, у свим радовима присутна су и одређена општа места која ћемо у даљем излагању и назначити.

После увода који је и својеврсна похвала раду и делу Ћирила и Методија, аутори се најпре задржавају на биографским подацима о Солунској браћи, преузетим, у највећем, из *Панонске легенде*. Доследно истичу углед породице из које потичу Ћирило и Методије, док је акценат увек на Константиновој учености као предуслову за успех моравске мисије. Његово завидно познавање језика, филозофије и осталих дисциплина, посебно су маркирали Павле Поповић и Ватрослав Јагић, истичући да је Ћирило био „као поручен за службу мисионара, за преобраћање народа у хришћанство“ (Поповић 2001: 164), права особа за посао који је претпостављао не само „мудра и научна човјека“ већ и врсног полиглоту (Јагић 1948: 236). Потврду за своја уверења налазе у успесима и искуствима која је Ћирило стекао у претходним мисијама (арапској и хазарској), које су на више начина биле увод у моравску мисију. Не само што Поповић верује да се у ове мисије ишло с неким политичким циљем већ пажњу усмерава на, како он каже, „побожну превару“ Ћирилову, „која ће му доцније бити од велике користи“ (Поповић 2001: 165). Наиме, мошти св. Климента, које су браћа наша током хазарске мисије, биће један од кључних фактора за благонаклоност папе и Рима према словенским просветитељима током моравске мисије. Када су браћа стигла у Рим 867. године, главни разлог папиног гостопримства биле су управо мошти св. Климента које су солунски просветитељи донели са собом.<sup>3</sup>

<sup>2</sup> Већ је Павел Јозеф Шафарик истакао да је „животна прича Ћирила и Методија била *лабиринт предања*“ (Шафарик 2004: 72).

<sup>3</sup> У вези са овим П. Поповић цитира Брикнера: „Лажне мошти Климентове учиниле су једно сасвим истинито чудо“. Благонаклоност папе Хадријана II није, дакле, изазвана ученошћу, просвећеношћу и честитошћу Ћирила и Методија него моштима једног од првих папа, пренетих са обала Црног мора, где је, по легенди, св. Климент умро мученичком смрћу (Поповић 2001: 173).

Посебну пажњу заузимају странице о почецима моравске мисије и размишљања о улози кнеза Растислава и византијског цара у њој. Ватрослав Јагић налази да се моравски кнез руководио „више политичким него религиозним мотивима“ (Јагић 1948а: 390). Анализирајући оно што легенда говори у вези с тим, он издваја неколико питања која су остала без одговора: „Да ли је Растислав, шаљући посланство у Цариград, већ штогод био дочуо о навештању Христове вере Словенима на Егејском мору око Солуна и Цариграда? Или је тај корак предузео само онако, јер је сматрао Цариград великим културним средиштем, у којем би се имало наћи и оно што њему треба?“ (Јагић 1948а: 391).

Павле Поповић позив моравског кнеза тумачи као мудар потез на „стварању политичког савеза са Византијом“, те тежњу да сачува територијални интегритет и идентитет свог народа од претензија Немачке и Бугарске (Поповић 2001: 167). Он, даље, закључује: да ли су се Ћирило и Методије одазвали на позив моравског кнеза или су пошли „по вољи и потреби меродавних кругова византијских, не може се утврдити“ (Поповић 1999: 9).

Говорећи о почецима моравске мисије, Милорад Панић-Суреп анализира положај Словена између два центра моћи – Франачке и Византије. Тежња Византије да прошири утицај на Словене налази своје упориште у хришћанству и уверењу да се „мрежом грчких епископа“ може постићи више него вековним ратовима (Панић-Суреп 1964: 11). Молба кнеза Растислава долази као покушај „еманципације“ Моравске од моћног немачког царства, што Византија оберучке прихвата: „Василеуса и патријарха тај словенски народ много не интересује. [...] Али их се и те како тичу римска црква и немачко царство с којима су у сукобу по многим линијама“ (Панић-Суреп 1964: 13).

Јован Деретић истиче да велики број истраживача верује да је моравска мисија „дуго и брижљиво припремана, да је на стварању словенског писма радила читава екипа учених људи“, коју су сачињавали Грци и Словени с Константином–Ћирилом на челу (Деретић 2007: 39). Сви аутори примећују и судбоносни сплет околности да се у том тренутку на месту патријарха налази Фотије, Ћирилов учитељ, „вршњак и особити пријатељ“, који му је, заједно са царем, био веома наклоњен (Поповић 2001: 164).

### III

Однос Рима и немачког свештенства према словенским просветитељима једно је од општих места у свим поглављима о Ћирилу и Методију. После приче о усхићењу Словена које је изазвала проповед на словенском језику, следе подаци о покушајима противника словенске књиге да осујете и забране рад Солунске браће. Поповић наводи бројне разлоге који су изазвали мржњу и опозицију немачког свештенства: Ћирило и Методије су били дошљаци, „а према дошљацима домаћи често имају непријатељске осећаје“, били су учени људи и припадали византијској култури која је била „у то доба много виша него она на Западу“ (Поповић 2001: 168). Додатни проблем изазвали су својим ставовима и тројезичници, као и политичка дешавања на престолу Моравске која су кнеза Растислава начинила немачким вазалом.<sup>4</sup>

<sup>4</sup> Политички разлози, тачније борба грчке и римске цркве за јачањем утицаја на Балкану, наслућују се у већини радова о просветитељској мисији Ћирила и Методија.

Пут у Рим, на позив папе Николе I, где је требало да оправдају своју делатност, наводе сви аутори поменутих историја српске књижевности. Павле Поповић истиче да је објашњење које даје легенда – да се папа „зажелео видети анђеле Божје“ – сувише наивно, јер се за Николу I „не може рећи да су сентиментални разлози ове врсте били у његовим обичајима“ (Поповић 2001: 169). Он сведочењу легенде претпоставља уверење да је папа желео да употреби Ћирила и Методија „као оруђе за своју политику, илирску и бугарску“, јер је већ постојећи антагонизам између Рима и Цариграда у том периоду довео до расцепа „две највеће хришћанске столице“. С друге стране, и Солунска браћа су кренула у Рим с пуно очекивања, у нади да ће их папа рукоположити за епископе. То је, уосталом, било и неопходно, јер би без тога читава мисија изгубила смисао: „Они су проповедали хришћанство [...]; они су образовали ученике, и то им је могло бити дозвољено, али ко ће редити те ученике за ђаконе и свештенике да би и они једног дана могли служити службу?“ (Поповић 2001: 170). Ватрослав Јагић је уверења да папа том приликом није посветио Константина и Методија за епископе (Јагић 1948а: 396).

Многи истраживачи наводили су разлике у карактеру и темпераменту двојице браће. Тако Јагић истиче: „Смрћу Константина-Ћирила, овог заиста генијалног човека са високим идеалним полетима и смелом иницијативом у једном епохалном културном делу, свршава се први акт драме. [...] Идеални Константин уступа место Методију, човеку практичне енергије. [...] Када Методије доби у руке заветни посао, не да га из руку, док га не уведе [...] у живот, унаточ свим сметњама, опоменама, претњама“ (Јагић 1948а: 397). Павле Поповић подвлачи као главни успех даљег Методијевог рада одлуку папе да призна ортодоксију словенским кнезовима, одобри словенску службу и постави Методија за епископа. Међутим, Поповић налази да је овакав папин потез био тенеденциозан: давши некадашњу дијецезу у Сирмијуму Методију, он је рачунао на поновно васпостављање утицаја Рима на тим просторима, али и у Бугарској.

И Тихомир Остојић дели ово мишљење. Он верује да је свака папина повластица била добро прорачуната и смишљена, јер је требало да донесе корист Риму. Посвећење Методија за архиепископа панонског, Остојић коментарише на следећи начин: „Важни разлози и велики планови приволеше папу да да тако необичну привилегију. Очигледно је хтео да преко ове епископије придобије подунавске Словене од Цариграда и да у доба расцепа источне и западне цркве обезбеди свој утицај и власт над целим Илириком“ (Остојић 1923: 20).

Гоњење Методија, сплетке и роварења против њега, такође су једно од општих места у овим историјама. Методијев рад наилази на велики отпор код немачко-латинског свештенства. Тихомир Остојић износи да разлог није била само словенска литургија „него и материјалне користи: власт, десетак и други приходи који су оснивањем нове епископије од њих закинати“ (Остојић 1923: 20), односно, као што истиче Деретић, и немогућност да се „словенски живаљ држи у покорности“ (Деретић 2007: 41).

Ватрослав Јагић, готово са жаљењем, констатује да је „права несрећа“ што се „апостоловање“ Солунске браће подударило с „великом распром“ између источне и западне цркве која је довела до нетрпељивости противника словенске народности према Ћирилу и Методију (Јагић 1948: 236).

Павле Поповић у својој књизи *Стара српска књижевност* сагледава мисију Ћирила и Методија у контексту свих дешавања која су довела до раскола унутар хришћанске цркве.

У вези с тим он посебно назначава улогу патријарха Фотија, пријатеља и заштитника Солунске браће. Наиме, до ескалације сукоба између Цариграда и Рима дошло је у тренутку када је Фотије био на месту цариградског патријарха, а Никола I на месту папе. Будући да су Ћирило и Методије били под заштитом Фотија, Поповић подвлачи неколико питања – проблема пред којима су се нашли словенски просветитељи: „Они су присталице Фотијеве: јесу ли за његову доктрину? Ако нису, замериће се Цариграду под чијим су покровитељством; ако јесу, замериће се Риму, чије одобрење траже за свој рад у Моравској“ (Поповић 2001: 171).

Један број аутора посебно уочава недоследност Рима према Методијевом раду. Тихомир Остојић управо фокусира промену расположења Рима у кратком временском периоду – папа Јован VIII благосиља словенске црквене књиге, а Стефан V их забрањује – што прати и однос Рима према Методију. „Разлог ове превртљивости“ Остојић тражи „у сплеткама и борбама које су се у то време одигравале у Риму због папске тијаре“ (Остојић 1923: 22). Ту првенствено мисли на интриге немачког свештенства с нитранским бискупом Вихингом на челу, који се у борби против Методија служио лажима и фалсификатима. Последице оваквог понашања уочене су већ после Методијеве смрти, када је, након Вихингових клевета, нови папа Стефан V прогнао Методијеве ученике.<sup>5</sup> Т. Остојић посебно критикује моравског кнеза Светопука због благонаклоности према Вихингу и, пре свега, због нетолерантности према Методију и његовом делу за које није имао довољно разумевања: „Види се да он није схватио значај тога дела, није увидео какво би оружје могло бити словенска народна црква у борби против фрушко-немачке државе“ (Остојић 1923: 22).

#### IV

После Методијеве смрти долази до потпуног слома моравске мисије и до прогона и репресалија над његовим и Ћириловим ученицима. „Означени као јеретици и расколници, они су били бачени у тамницу, мучени глађу, терани голи, наги, шибани“, док су неки продавани као робље (Поповић 2001: 180). П. Поповић посебно подвлачи достојанство и принципијелност ученика који се ни у таквим мукама нису одрекли идеја својих учитеља. Већина аутора помиње да је Методије за свог наследника одредио Горазда, док готово сви поменути аутори помињу Климента и Наума као главне настављаче рада Солунске браће. Димитрије Богдановић истиче да је најважније наслеђе Климентовог књижевног рада „онај фонд старословенске књижевности који ће [...] постати основа књижевности македонских и српских, а потом и других јужнословенских земаља“ (Богдановић 1991: 121).

Ђуро Шурмин помиње и Константина „презбитера и епископа“, Методијевог ученика (Шурмин 1898: 33). В. Јагић у студији о ученицима Ћирила и Методија тврди да Константин презвитер није био непосредни настављач рада Солунске браће. Д. Богдановић, напротив, везује за Константина Преславског *преславску књижевну школу*, која је уз охридску представљала главног настављача рада Ћирила и Методија.

<sup>5</sup> В. Јагић у Вихингу види главног кривца за промену расположења Рима према Методијевом раду. Овај „лични непријатељ Методијев“ и „честољубиви такмац Гораздов“ успео је да пробуди стару мржњу између „латинске и словенске црквене партије“, те тако издејствује папину нетрпељивост према настављачима рада Солунске браће (Јагић 1948b: 407–408).

Питању језика на који су Ћирило и Методије превели богослужбене књиге посвећени су посебни одељци у историјама српске књижевности.<sup>6</sup> Јагић верује да су одабрали језик свога окружења, тј. језик македонских Словена. Ђуро Шурмин помиње постојање две теорије – македонске и панонске. П. Поповић даје предност македонској теорији. Ђорђе Сп. Радојичић у више студија о Ћирилу и Методију заузима став да је Ћирило за књижевни језик узео језик македонских Словена, али наводи од коликог је значаја био боравак Методија у словенском окружењу, „као управника једне словенске покрајине“ (Радојичић 1963: 22). Ј. Деретић доноси преглед разних научних теорија, задржавајући се на мишљењу савременог грчког слависте Тахиаоса, који је извршио ревизију македонске теорије, додајући јој и језик малоазијских Словена, уз образложење да је Методије као монах и игуман пребивао на малоазијском Олимпу.

Неодвојиво од језика је питање писма. В. Јагић поставља два питања која су, на основу његовог мишљења, кључна за одгонетање овог проблема: Да ли су Словени пре Ћирила имали „штогод налично на слова“ и коју је азбуку он створио – глагољицу или ћирилицу (Јагић 1948: 248)? Дајући преглед различитих мишљења у вези с питањем старости и ауторства првих словенских писама, он прихвата Шафариков став да је Ћирило саставио глагољицу, а Климент ћирилицу. Ђуро Шурмин уважава Јагићеве ставове, што је донекле и оправдано, будући да је Јагић у то време био један од најгласовитијих словенских филолога.

Стојан Новаковић верује да је глагољица старија, али оставља отвореним питање састављача ћирилице (Новаковић, 1867). П. Поповић приписује Ћирилу и Методију ауторство глаголице и експлицитно износи да „нешто скоро сасвом сигурно говори“ у прилог томе да је глагољица старија. Јован Деретић истиче да сва истраживања указују да је глагољица писмо које је створио Ћирило, али ауторство ћирилице не приписује Клименту, већ је везује за преславску књижевну школу.

## V

Делатност Ћирила и Методија и њихових ученика имала је свесловенски карактер. Присуство и неговање култа свете солунске браће међу словенским народима највише говори о развијеној свести о величини њиховог просветитељског рада. У књизи *Српска књижевност у средњем веку*, Милан Кашанин износи да култ Ћирила и Методија у српској средњовековној књижевности није био велики – њихова имена се једва помињу, „они се готово нигде не налазе на фрескама у српским црквама“, а у књижевности и уметности њихов култ су преузели свети Симеон и Свети Сава (Кашанин 1975: 106). Он иде и корак даље, истичући да је Свети Сава у лику Константина–Ћирила пронашао узор за свој просветитељски рад.

Одређене белине везане за живот и рад Ћирила и Методија и даље су велика инспирација свим проучаваоцима словенске филологије. Бројне културне и књижевне тековине рада словенских просветитеља оправдано су им донеле назив „равноапостолни“. Они,

<sup>6</sup> П. Ј. Шафарик у својој *Историји* помиње ставове једног броја научника који су веровали да су се Методије и његови помоћници „при превођењу књига служили језиком који је тад био у Србији у употреби“ (Шафарик 2004: 69).

како закључује Јован Деретић, „имају нечег од легендарних јунака, културних хероја, цивилизатора, какве налазимо у митовима многих народа, а чији је значај у томе што су својим саплеменицима [...] открили корисна знања и вештине“, чиме су их превели из „дивљег или полудивљег стања у стање уљуђености“ (Деретић 2007: 38).

## ЛИТЕРАТУРА

**Богдановић 1991:** Богдановић, Д. Историја старе српске књижевности. Београд: Српска књижевна задруга, 1991.

**Гавриловић 1927:** Гавриловић, А. Историја српске и хрватске књижевности. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1927.

**Деретић 2007:** Деретић, Ј. Историја српске књижевности. Зрењанин: Sezam book, 2007.

**Кашанин 1975:** Кашанин, М. Српска књижевност у средњем веку. Београд: Просвета, 1975.

**Новаковић 1867:** Новаковић, С. Историја српске књижевности. Београд: Државна штампарија, 1867.

**Остојић 1923:** Остојић, Т. Историја српске књижевности. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1923.

**Панић-Суреп 1964:** Панић-Суреп, М. Дар већи и скупценији од сваког злата и сребра и камења драгог и богатства пролазног. У: Ћирило и Методије (житија – службе – канони – похвале). Београд: Српска књижевна задруга, 1964, 9–20.

**Поповић 1999:** Поповић, П. Преглед српске књижевности. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.

**Поповић 2001:** Поповић, П. Стара српска књижевност. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2001.

**Радојичић 1963:** Радојичић, Ђорђе Сп. Творци словенске писмености. У: Творци и дела старе српске књижевности. Титоград: Графички завод, 1963, 15–30.

**Трифунковић 1964:** Трифунковић, Ђ. Солунска браћа. У: Ћирило и Методије (житија – службе – канони – похвале). Београд: Српска књижевна задруга, 1964, 21–39.

**Шафарик 2004:** Шафарик, П. Ј. Историја српске књижевности (превод: Мирјана Д. Стефановић и Милана Мразовић). Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Вукова задужбина – Матица српска, 2004.

**Jagić 1948a:** Jagić, V. Konstantin (Ćiril) i Metodije osnivači slovenske crkve i književnosti. U: Izabrani kraći spisi. Zagreb: Matica hrvatska, 1948, 389–406.

**Jagić 1948b:** Jagić, V. Izgnanici iz Moravske posle smrti Metodijeve – širenje slovenske crkve i knjige među južnim slovenima. U: Izabrani kraći spisi. Zagreb: Matica hrvatska, 1948, 407–424.

**Jagić 1953:** Jagić, V. Članci iz „Knjiženika“. Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga. Zagreb: JAZU, 1953.

**Šurmin 1898:** Šurmin, Đ. Povjest književnosti hrvatske i srpske. Zagreb: Knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1898.